

Odgovornost bez podrške: fenomenološko istraživanje hrvatskog akademskog sustava

Marija Brajdić Vuković

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska

e-mail: marija@idi.hr

ORCID: 0000-0002-3619-9520

Ivan Tranfić

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Hrvatska

e-mail: ivan.tranfi@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9973-9272

Marita Grubišić-Čabo

The Productive Company Inc., Zagreb, Hrvatska

e-mail: marita.grubisiccabo@gmail.com

SAŽETAK U radu analiziramo paradoks „odgovornosti bez podrške“ u suvremenoj hrvatskoj akademiji: istraživačima se nameće sve veća transparentnost, mjerljivost i očekivanje društvenog učinka, dok se istodobno narušavaju kolegijalni i institucionalni uvjeti koji bi takvu odgovornost trebali omogućiti. Teorijski okvir rada integrira tipologiju „jakih“ i „slabih“ istraživačko-evaluacijskih sustava, analitičko razlikovanje evaluacijskih struktura koje omogućuju nasuprot onima koje ograničavaju akademski rad te rasprave o pluralnim režimima vrednovanja i epistemičkim životnim prostorima. Empirijska analiza temelji se na fenomenološkoj interpretaciji 24 dubinska intervjua sa znanstvenicima i znanstvenicama iz prirodnih, tehničkih, društvenih i biomedicinskih područja. Nalazi ukazuju na trostruku napetost: (1) između unutarnje etike znanstvenog rada i vanjskih evaluacijskih zahtjeva, (2) između potrebe za povjerenjem i logike nadzora te (3) između intrinzičnih znanstvenih vrijednosti i ekstrinzične metrike. Odgovornost se pritom internalizira kao moralni imperativ s izraženom emocionalnom cijenom (krivnja, iscrpljenost, ambivalencija), ali istodobno generira mikropakse otpornosti poput mentorstva, pedagoškog odnosa, suradnje i njegovanja znatiželje. Doprinos rada je trojak: konceptualiziramo „odgovornost bez podrške“ kao dijagnostičku kategoriju moralne ekonomije znanosti; povezujemo makrorazinu evaluacijskih politika s mikrorazinom iskustva kroz pojam epistemičkih životnih prostora; te, na temelju interpretacije nalaza, raspravljamo

implikacije za novo podešavanje sustava vrednovanja (pluralizacija kriterija, administrativno rasterećenje, institucionalizacija brige i stabilni kanali dijaloga). Ograničenja rada uključuju kvalitativni, interpretativni dizajn i specifičnost reformskoga konteksta, no analitička prenosivost nalaza je visoka, a identificirani obrasci prepoznatljivi i u drugim „jakim“ evaluacijskim režimima.

Ključne riječi: akademska odgovornost, znanstveni režimi vrednovanja, evaluacijski pritisci, moralna ekonomija znanosti, fenomenološka analiza.

1. Uvod

U posljednjem desetljeću europski, a s njime i hrvatski sustav znanosti prolazi kroz reforme koje, premda retorički usmjerene na odgovornost, izvrsnost i učinkovitost, u praksi proizvode nove pritiske na znanstvenike jer politike izvrsnosti, kompetitivni projektni režimi i rastuća birokratizacija sve snažnije oblikuju svakodnevni rad preusmjeravajući profesionalnu autonomiju, etičku odgovornost i društvenu svrhu znanosti prema kratkoročnim, kvantificiranim i brojčano mjerljivim ishodima (Billot, 2010.; Smith i Boyd, 2012.; Leisyte, 2014.; Hall, 2018.; Wróblewska, 2020.). Iza diskursa „odgovornog istraživanja“ i „društvenog utjecaja“ često stoje strukture natjecanja, samonadzora i proceduralnog nadzora dok povjerenje i operativna podrška slabe (Rhoades, 2007.; Archer, 2008.; Winter, 2009.; Fanghanel, 2012.; Watermeyer, 2016.; Whitsted i sur., 2024.; Lohse i Canali, 2021.; Valiveronen, 2021.).

Ovaj rad polazi od pretpostavke da se smanjenje autonomije i transformacija društvene odgovornosti znanosti ne mogu razumjeti samo kroz analizu politika i institucija, već zahtijevaju uvid u življeno iskustvo znanstvenika. Umjesto da promatramo sustav „izvana“, usredotočujemo se na epistemičke življene prostore (engl. *epistemic living spaces*, Felt, 2009.): mikrosvijetove u kojima se prepleću strukturni zahtjevi, epistemička uvjerenja i afektivna iskustva znanstvenika te u kojima se svakodnevno pregovara između onoga što sustav propisuje i onoga što znanstvenici drže ispravnim i smislenim te odgovornim.

Cilj ove fenomenološke studije jest razumjeti kako se u hrvatskom znanstvenom sustavu koji je, među ostalim, obilježen restriktivnim evaluacijskim zahtjevima, u životnom iskustvu znanstvenika oblikuje odnos između odgovornosti, podrške i autonomije. Istraživačko pitanje kojim smo se vodili u analizi glasi: kako znanstvenice i znanstvenici u hrvatskom akademskom kontekstu doživljavaju i artikuliraju profesionalnu i društvenu odgovornost u odnosu na institucionalnu i kolegijalnu podršku te koje se moralne, afektivne i epistemičke napetosti pritom pojavljuju. Iako se rad referira na širi kontekst reformi i evaluacijskih politika u kojemu se iskustvo znanstvenika odvija, njegov cilj nije ocjenjivanje njihove učinkovitosti, već razumijevanje njihovih iskustvenih i epistemičkih učinaka.

Empirijski je temelj rada fenomenološka analiza 24 dubinska intervjua sa znanstvenicima i znanstvenicima iz prirodnih, tehničkih, društvenih i biomedicinskih područja znanosti u Hrvatskoj. Središnji je doprinos uvođenje koncepta „odgovornost bez podrške“. Tim pojmom označavamo paradoks suvremene akademske prakse u Hrvatskoj u kojoj se od znanstvenika očekuje visoka razina društvene i epistemičke odgovornosti, dok se institucionalni i kolegijalni oblici podrške koji bi tu odgovornost omogućili istodobno smanjuju. Koncept se nadovezuje na opise evaluacijskih struktura koje omogućuju i onih koje ograničavaju istraživanja (Fochler, Felt i Müller, 2016.), ali ga proširujemo eksplicitnim uključivanjem moralne i afektivne dimenzije znanstvenog rada te ga smještamo u nacionalni sustav vrednovanja.

2. Teorijski okvir: Strukture i vrijednosti znanstvenog rada

2.1. Nacionalni istraživački sustavi vrednovanja (RES)

Nacionalni istraživački sustavi vrednovanja (*Research and Evaluation Systems* – RES) oblikuju se krajem 20. i početkom 21. stoljeća iz uvjerenja da su javni sustavi znanosti preveliki i preskupi da bi ostali pod isključivim upravljanjem znanstvenih elita; zato se u zemljama OECD-a osnivaju posebna tijela za usmjeravanje znanstvenog sektora (Drori i sur., 2003.). Whitley (2007.) razlikuje jake i slabe RES-ove prema stupnju institucionalizacije, formalizacije i vezanosti evaluacijskih rezultata uz financiranje. U jakim sustavima evaluacija je standardizirana preko disciplina, rezultati se javno rangiraju, a financiranje je izravno povezano s ocjenama (npr. britanski REF). Nasuprot tome, slabi sustavi imaju formativnu i dijagnostičku funkciju uz veću disciplinarnu prilagodbu i slabiju povezanost s resursima (npr. pojedine njemačke savezne države).

Kako je opisano u nizu istraživanja, posljedice jakih RES-ova nisu samo tehničke, već i normative: evaluacija prestaje biti neutralni alat i postaje mehanizam usmjeravanja znanstvenih vrijednosti favorizirajući određene vrste ishoda, vremenske horizonte i oblike znanstvene vidljivosti. Na taj se uvid nadovezuju radovi o takozvanim moralnim ekonomijama znanosti (Daston, 1995.; Fochler i sur., 2016.) koji pokazuju kako metrika i kompeticija preoblikuju norme pravednosti, uzajamnosti i odgovornosti u moralnu ekonomiju produktivnosti. Dodatno, Balaban i De Jong (2023.) u radu o utjecaju sustava evaluacije na ishode u području društvenih doprinosa znanosti razlikuju prisilne politike (definirani ciljevi, sankcije) i poticajne politike (prostor da zajednice same definiraju društveni doprinos). To pokazuje da evaluacijski režimi postaju i horizonti legitimnosti onoga što se smatra doprinosom i ono što, budući da se ne mjeri, u tome smislu ne postoji (Langfeldt i sur., 2020.).

Fochler i sur. (2016.) pomiču fokus s formalnih pravila na doživljene uvjete rada i predlažu razlikovanje takozvanih poticajnih (engl. *enabling*) i ograničavajućih (engl. *restricting*) struktura vrednovanja: prve grade povjerenje, suradnju i autonomiju, dok

druge pojačavaju kontrolu, kvantifikaciju i individualizaciju odgovornosti. Taj se prijelaz prema ograničavajućim uvjetima u novijim analizama povezuje sa sve izrazitijom orijentacijom prema metrici i projektnim ciklusima koji sustavno potkopavaju infrastrukture podrške, kreativnosti i odgovornog istraživanja (Sigl, Felt i Fochler, 2020.).

Analitički okvir našeg rada temelji se na kombinaciji opisanih dviju teorijskih perspektiva koje koristimo kao interpretativne leće za analizu iskustava znanstvenika:

1. tipologija jakih/slabih RES-ova
2. razlikovanje poticajnih/ograničavajućih struktura vrednovanja

Ta kombinacija ne služi izgradnji nove tipologije evaluacijskih sustava, već omogućuje interpretaciju evaluacijskih politika u odnosu na to kako ih znanstvenici doživljavaju i kako one oblikuju njihove profesionalne i afektivne iskustvene horizonte. Pritom evaluacijske politike shvaćamo kao afektivno zasićene režime u smislu da ne djeluju samo kroz formalna pravila i metriku, već proizvode i specifične emocionalne učinke poput pritiska, krivnje, nesigurnosti, ali i profesionalnog ponosa koji postaju sastavni dio znanstvenog rada (usp. Williams, 2022.).

2.2. Hrvatski kontekst istraživačko-evaluacijskih struktura

Hrvatski sustav znanosti i visokog obrazovanja od ranih 2000-ih oblikuje se ponajprije kroz nacionalno standardizirane kriterije vrednovanja pojedinaca, a ne programa ili ustanova, uz disciplinarnu diferencijaciju i ključnu ulogu matičnih odbora. Iako je Agencija za znanost i visoko obrazovanje (AZVO) definirala nacionalne standarde kvalitete za potrebe reakreditacije visokih učilišta i znanstvenih instituta, ti se postupci ne usmjeravaju na sustavnu evaluaciju znanstvene izvrsnosti i istraživačkog učinka institucija na način usporediv s individualnim evaluacijskim kriterijima.

Sveučilišta formalno vrednuju i nastavnu djelatnost te određene oblike društvenog doprinosa. Ipak, u praksi dominira znanstvena produktivnost operacionalizirana kroz publikacije, citiranost i projektni učinak (usp. Rektorski zbor, 2017.; NN 122/2017.). Znanstveni instituti pritom su još snažnije usmjereni na publikacijske i projektne ishode. Interni pravilnici pojedinih ustanova često proširuju postojeći evaluacijski okvir dodatnim kriterijima, no rijetko dovode u pitanje njegovu temeljnu logiku.

Hrvatski kriteriji za napredovanje često se opisuju kao relativno niski u kvantitativnom smislu, no njihova je ključna značajka restriktivna usmjerenost: privilegiranje uskog skupa mjerljivih ishoda uz istodobno zanemarivanje epistemološke raznolikosti, pedagoškog rada i relacijskih oblika odgovornosti. Domaća istraživanja opisuju visok stupanj formalizacije sustava uz nisku razinu operativne podrške (Brajdić Vuković, Vignjević Korotaj i Čulum Ilić, 2020., Brajdić Vuković, 2024.), što stvara

trajnu napetost između autonomije i kvantificiranih usko propisanih zahtjeva za izbor ili reizbor na radna mjesta (Brajdić Vuković, u recenziji). Stanzer (2022.) u svome razmatranju sustava vrednovanja opisuje hrvatski režim kao kombinaciju „jakih“ i „slabih“ elemenata: strogo normirane produktivne kriterije bez adekvatnih resursa i infrastrukture koji bi ih učinili izvedivima, zbog čega mjerenje postaje svrha samom sebi (str. 42), a evaluacija klizi iz alata razvoja u instrument kontrole (str. 46). Rezultat je formalna restriktivnost i operativna slabost (str. 51) te osjećaj da znanstvenici postaju administratori vlastite produktivnosti (str. 57). Relativno nedavno uvođenje programskih ugovora (NN 78/2023.) koji financiranje vezuju uz *ex post* evaluaciju ustanova (MZOM, 2023.; 2025.) možemo smatrati evaluacijom uzdignutom i na razinu ustanova, no ona čini dodatni zaokret prema jakom RES-u.

Paralelno s uspostavom programskih ugovora kao načina evaluacije i financiranja ustanova, prijedlog nacionalnih kriterija za individualna napredovanja (proljeće 2025.) izazvao je snažan otpor (više od 2,500 komentara; odluke senata i vijeća) uz tri ključne kritike: (1) dodatna kvantifikacija i bibliometrija uz zanemarivanje disciplinarne raznolikosti; (2) centralizacija bez podrške; (3) manjak stvarnog dijaloga i uvažavanja heterogenih uvjeta (NSZVO, 2025.; Rectorski zbor, 2025.; Akademski.hr; Srednja.hr). Bez obzira na ishod novog prijedloga nacionalnih kriterija za napredovanja, paradigma moralne ekonomije produktivnosti ostaje ojačana, pri čemu se znanstvena vrijednost sve snažnije veže uz mjerljive ishode, učestalost izvještavanja i administrativnu vidljivost rada.

2.3. Epistemički življeni prostori: od politike prema iskustvu

U institucionalnom okruženju znanost nije samo skup procedura i ciljeva, nego životna situacija u kojoj se prepliću strukture, etika i emocije. Koncept epistemičkih životnih prostora (engl. *epistemic living spaces*; Felt, 2009.) opisuje kako se profesionalni identitet znanstvenika gradi kroz međuovisnost između epistemičkih uvjerenja, biografskih odluka, emocionalnih stanja i društvenih očekivanja. Uz Fochler i sur. (2016.), Sigl i sur. (2020.) pokazali su da se u suvremenim sustavima evaluacije epistemički prostori transformiraju: poticajne strukture (koje podupiru suradnju, autonomiju i refleksivnost) sve se češće zamjenjuju ograničavajućima, obilježenima kvantifikacijom, nesigurnošću i emocionalnim troškovima. Ta „erozija poticajnih uvjeta“ proizvodi paradoks odgovornosti bez podrške – znanstvenici se osjećaju dužni odgovoriti na društvene zahtjeve, ali im institucionalni okviri onemogućuju djelovanje.

Polazeći od koncepta epistemičkih životnih prostora, u nastavku se usredotočujemo na to kako se makropolitike evaluacije i produktivnosti prevode u mikroiskustva pritiska, brige, krivnje, ponosa i sumnje u svakodnevnom znanstvenom radu.

3. Metodologija

3. Metodološki okvir: fenomenološki pristup razumijevanju iskustva znanstvenika

Fenomenološki pristup u ovom istraživanju odabran je da bi se razumjelo kako znanstvenici u Hrvatskoj doživljavaju i interpretiraju institucionalne zahtjeve, evaluacijske pritiske i profesionalnu odgovornost u svakodnevnom radu. Utemeljen na tradiciji Husserla i Schutza (Van Manen, 1990.; Giorgi, 2009.; Finlay, 2011.), pristup je shvaćen kao epistemička orijentacija usmjerena na rekonstrukciju iskustvenih struktura značenja, a ne na mjerenje stavova ili izvedbe.

Ovaj pristup nadovezuje se na koncept epistemičkih življenih prostora (Felt, 2009.) koji povezuje institucionalne strukture s afektivnim i moralnim dimenzijama znanstvenog života. Intervju se pritom shvaća kao prostor zajedničke refleksije između istraživača i sudionika (Seidman, 2006.; Kvale i Brinkmann, 2009.), a analiza kao proces otkrivanja unutarnjih odnosa između doživljenih emocija, vrijednosti i strukturnih ograničenja.

3.1. Uzorak i prikupljanje podataka

Ovo fenomenološko istraživanje dio je projekta Društvena odgovornost i profesionalna etika hrvatskih istraživača – RESETH, financiranog od Hrvatske zaklade za znanost. Istraživanje je provedeno između ožujka i kolovoza 2025. godine te je obuhvatilo ukupno 48 znanstvenica i znanstvenika iz prirodnih, tehničkih, biomedicinskih, društvenih i humanističkih znanosti.

Sudionici su odabrani namjernim uzorkovanjem kako bi se obuhvatio raspon disciplina, karijernih pozicija (od poslijedoktoranada do redovitih profesora) i tipova institucija (fakulteti i javni istraživački instituti). Svi su sudionici imali iskustvo istraživačkog projektnog rada, čime su pozicionirani unutar sustava koji kombinira nacionalne i međunarodne evaluacijske režime. Unutar pojedinih znanstvenih područja uzorkovana su dva–tri najveća polja (npr. u društvenim znanostima sociologija, psihologija i ekonomija), pri čemu analize nisu pokazale analitički relevantne razlike na razini polja, već na razini područja.

Podaci su prikupljeni polustrukturiranim fenomenološkim intervjuima u trajanju od 60 do 120 minuta. Intervjui su obuhvaćali pet tematskih cjelina: (1) profesionalni razvoj i istraživački put; (2) iskustva evaluacije i administrativnih zahtjeva; (3) odnose u instituciji i s kolegama; (4) doživljaj društvene odgovornosti znanosti; (5) osobnu i emocionalnu dimenziju znanstvenog rada. Svi su intervjui snimani uz informirani pristanak sudionika, doslovno transkribirani te obrađeni uz poštovanje etičkih načela povjerljivosti i anonimnosti.

Za potrebe ove analize izdvojena je analitička podskupina od 24 intervjua formirana prema načelu maksimalne varijacije kako bi se obuhvatio širok raspon disciplinarnih, rodni i karijernih pozicija te ispitala stabilnost značenjskih obrazaca u različitim institucionalnim kontekstima. U podskupinu je uključeno po šest sudionika iz prirodnih, tehničkih, društvenih i biomedicinskih znanosti, uz ravnomjeran omjer spolova i karijernih statusa.

Ta je podskupina činila analitičku jezgru istraživanja. Teorijska saturacija postignuta je u trenutku kada daljnja analiza nije donosila nove tematske ili interpretativne uvide, već je potvrđivala stabilnost identificiranih obrazaca odnosa između evaluacijskih zahtjeva, doživljene odgovornosti i percipirane podrške. Time je osigurana analitička zasićenost i robusnost interpretacije, a ne statistička reprezentativnost nalaza. Tablica 1 daje pregled disciplinarne i karijerne raznolikosti analitičke podskupine.

Tablica 1.
Uzorak fenomenološkog istraživanja

ŠIFRA ISPITANIK	ZNANSTVENO PODRUČJE	ZNANSTVENO POLJE	SPOL	ZVANJE
TR_BMZ_11	biomedicinske znanosti	biomedicina	M	redoviti profesor
DR_BMZ_2	biomedicinske znanosti	javno zdravstvo	Ž	redovita profesorica
DR_BMZ_3	biomedicinske znanosti	javno zdravstvo	M	izvanredni profesor
GR_BMZ_1	biomedicinske znanosti	biomedicina	Ž	redovita profesorica u trajnom izboru
GR_BMZ_2	biomedicinske znanosti	javno zdravstvo	Ž	docentica
TR_BMZ_8	biomedicinske znanosti	farmacija	Ž	redovita profesorica
BV_DZ_1	društvene znanosti	psihologija	M	redoviti profesor u trajnom izboru
DR_DZ_1	društvene znanosti	sociologija	M	znanstveni savjetnik
MA_DZ_3	društvene znanosti	sociologija	Ž	znanstvena savjetnica
TR_DZ_1	društvene znanosti	psihologija	Ž	viša znanstvena suradnica
VI_DZ_2	društvene znanosti	ekonomija	Ž	izvanredna profesorica
PE_DZ_1	društvene znanosti	ekonomija	M	redoviti profesor
BV_PZ_3	prirodne znanosti	fizika	Ž	redovita profesorica u trajnom izboru
GR_PZ_3	prirodne znanosti	biologija	Ž	viša asistentica
MA_PZ_2	prirodne znanosti	biologija	Ž	redovita profesorica
MA_PZ_1	prirodne znanosti	fizika	M	izvanredni profesor
ŠU_PZ_1	prirodne znanosti	fizika	Ž	znanstvena suradnica
VI_PZ_1	prirodne znanosti	fizika	M	izvanredni profesor
TR_TZ_2	tehničke znanosti	računarstvo	M	docentica
BV_TZ_4	tehničke znanosti	građevinarstvo	M	redoviti profesor
GR_TZ_4	tehničke znanosti	građevinarstvo	Ž	izvanredna profesorica
TR_TZ_3	tehničke znanosti	elektrotehnika	M	docent
TR_TZ_6	tehničke znanosti	elektrotehnika	Ž	redovita profesorica
TR_TZ_7	tehničke znanosti	građevinarstvo	M	redoviti profesor u trajnom izboru

3.2. Analitički okvir i postupak

Analiza je provedena prema fenomenološkoj metodi interpretativnoga klasteriranja (Smith, Flowers i Larkin, 2021.; Van Manen, 1990.), usmjerenoj na prepoznavanje i razumijevanje struktura značenja koje oblikuju iskustva sudionika. Cilj nije bio kvantificirati pojave, nego rekonstruirati iskustvene obrasce pritiska, podrške, odgovornosti, autonomije i smisla. Spomenuti proces saturacije praćen je iterativno tijekom sukcesivnog kodiranja i tematskog grupiranja intervjuja. Nakon približno dvadesetog intervjuja više se nisu pojavljivali novi obrasci značenja, dok su do 24. intervjuja tematske kategorije bile stabilne kroz sve discipline. Na temelju toga kriterija određena je točka zaustavljanja analize (engl. *predefined stopping rule*), a daljnji intervjui korišteni su za provjeru i potvrdu stabilnosti tematske strukture. Takav je pristup u skladu s preporukama za fenomenološka i interpretativna istraživanja usmjerena na dubinsko razumijevanje iskustvenih varijacija, a ne na statističku reprezentativnost (Van Manen, 1990.; Smith, Flowers i Larkin, 2021.).

Analitički proces odvijao se u dva koraka:

- (1) otvoreno kodiranje i identifikacija značenjskih jedinica koje izražavaju emocionalne, etičke i epistemičke dimenzije iskustva
- (2) tematsko grupiranje značenjskih jedinica u klastere prema zajedničkim obrascima.

Analiza je provedena sukcesivno, prvo idiografski (na razini pojedinog sudionika), a zatim komparativno među disciplinama. Takav pristup omogućio je dubinsko razumijevanje unutarnjih napetosti između osobnih vrijednosti i institucionalnih struktura, čime je postavljen temelj za interpretaciju fenomena „odgovornosti bez podrške” u širem kontekstu suvremene znanstvene politike i kulture. Tematska analitička tablica nalazi se u Dodatku.

Prikupljanje, analiza i izvještavanje podataka odvijali su se u skladu s međunarodno priznatim smjernicama za transparentnost i vjerodostojnost kvalitativnih istraživanja, posebno SRQR (engl. *Standards for Reporting Qualitative Research*) (O'Brien i sur., 2014.) i COREQ (engl. *Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research*) (Tong, Sainsbury i Craig., 2007.). Posebna se pažnja posvetila refleksivnosti istraživača, dokumentiranju koraka kodiranja i provjeri stabilnosti tematskih interpretacija kroz istraživački tim.

4. Rezultati: Življena odgovornost u ograničavajućim strukturama

Iskustva sudionika otkrivaju da je odgovornost postala središnji, ali i proturječni princip znanstvenog života. Dok se od znanstvenika očekuje sve veća transparentnost, mjerljivost i društvena relevantnost, institucionalne i kulturne strukture koje bi tu odgovornost trebale podržati slabe, fragmentiraju se ili nestaju. Znanstvenici tako djeluju

unutar sustava koji od njih traži više nego ikada, ali im daje manje prostora, povjerenja i podrške nego prije.

U tom kontekstu fenomenološka analiza pokazuje da se iskustvo znanstvenog rada strukturira kroz tri međusobno povezane osi:

- (1) strukturnu – birokratizaciju, kvantifikaciju i pritiske tržišne primjenjivosti
- (2) etičku – unutarnji osjećaj dužnosti, savjesnosti i brige koji prelazi formalne obveze
- (3) afektivnu – emocionalne učinke odgovornosti bez podrške, uključujući iscrpljenost, frustraciju, ali i upornu predanost i otpor.

Te tri osi oblikuju ono što sudionici opisuju kao „odgovornost u praznom sustavu”: situaciju u kojoj pojedinci održavaju smisao i moralni integritet u okvirima koji im to istodobno otežavaju i osporavaju. U nastavku su prikazane glavne tematske cjeline koje oslikavaju taj paradoks – od birokratizacije i narušavanja povjerenja preko unutarnjih pritisa evaluacijskih mehanizama do afektivnih načina na koje se znanstvenici nose s kontradikcijama između svojih vrijednosti i institucionalnih zahtjeva.

Fenomenološka analiza pokazuje da znanstvenici u hrvatskom sustavu znanosti svoje iskustvo rada opisuju kroz spoj odgovornosti, preopterećenja i moralne ambivalentnosti. Unatoč institucionalnoj slabosti mnogi i dalje djeluju iz snažnog osjećaja etičke obveze prema znanosti, studentima i društvu. No ta se predanost odvija u okvirima koje sami sudionici opisuju kao *prazne sustave* – formalno odgovorne, ali faktično nepoticajne.

4.1. Odgovornost bez podrške: moralna obveza u praznom sustavu

Sudionici izražavaju snažan osjećaj moralne i profesionalne odgovornosti prema znanosti, studentima i društvu, ali bez primjerenih institucionalnih uvjeta koji bi takvu odgovornost podržali. U brojnim se narativima ponavlja motiv „odgovornosti u praznom prostoru”, situacije u kojoj pojedinac preuzima teret sustava koji više ne funkcionira kao zajednica znanja, već kao mreža administrativnih zahtjeva i projektnih procedura. Kako navodi sudionik iz tehničkih znanosti: „Koliko su samo birokratizirani postupci kod nas (...) moj dojam je da tamo sjedi jedna velika grupa ljudi koja mora dokazati da nešto radi. Opetovano vas traže iste dokumente (...) Mi nismo kriminalci koje treba cijelo vrijeme monitorirati!” (BV_TZ_4) te sudionica iz prirodnih znanosti: „Nažalost, ja vjerujem da ako nešto želite ozbiljno napraviti, morate imati sve konce u rukama (...) budući da računovodstvo nije znalo kako voditi projekt, ja sam naučila kako to raditi i vodila kompletnu administraciju.” (MA_PZ_2)

Ta iskustva pokazuju kako se birokratizacija i formalni nadzor predstavljaju kao jamstvo odgovornosti, ali u praksi proizvode suprotan učinak: *odgovornost bez podrške*. Sustav poziva na autonomiju i izvrsnost, ali ograničava njihovu mogućnost ostvarenja.

Znanstvenici tako preuzimaju višak odgovornosti koji nadilazi njihove profesionalne obveze: odgovornost za projekte, studente, kolege, pa i za održavanje samog sustava. Taj osjećaj moralne dužnosti često dolazi uz iskustvo iscrpljenosti i frustracije, odgovornost bez podrške postaje moralna napetost između unutarnjih vrijednosti i vanjskih ograničenja.

U toj se dimenziji jasno prepoznaje i birokratizacija kao oblik pritiska i nepovjerenja: administrativni nadzor zamjenjuje profesionalnu autonomiju, dok se sustavi kontrole predstavljaju kao jamstvo odgovornosti. „(O)ni vjeruju ako oni to tako rade, da će onemogućiti s moje strane malverizacije, krađu, da će ispast bolji projekt. Zapravo rade totalno kontraučinak. Oni previše birokratiziraju cijelu priču,” (GR_TZ_4) kaže jedna sudionica sažimajući osjećaj paradoksa nadzora.

U fenomenološkom smislu osjećaj odgovornosti prelazi iz racionalne u afektivno-moralnu sferu: pritisak da se „održi sustav“ postaje izvor osobne krhkosti, ali i unutarnje snage. Odgovornost nije samo profesionalna kategorija, nego i emocionalni okvir za očuvanje smisla u situaciji institucionalnog praznog hoda.

4.2. *Narušavanje povjerenja i gubitak zajednice*

Iskustva sudionika otkrivaju duboko narušavanje povjerenja – prema institucijama, upravama, evaluacijskim mehanizmima i javnim politikama. Povjerenje, koje je nekoć bilo temelj akademske zajednice, sve se više zamjenjuje logikom kontrole, dokazivanja i proceduralnog nadzora. Kako navodi jedan sudionik iz tehničkih znanosti: „Političari žive u paralelnom svemiru (...) Ja sam se trudio, puno sati uložio i slao komentare (...) i nitko me nije zvao niti pitao ništa.” (BV_TZ_4) I sudionica iz biomedicinskih znanosti: „Imamo loša iskustva u evaluacijama projekata (...) Ljudi daju ocjene koje pokazuju njihovo nerazumijevanje toga što mi radimo (...) država ne vrednuje ni jedno ni drugo.” (DR_BMZ_3)

Sudionici se osjećaju simbolički isključenima iz procesa odlučivanja i opisuju „površno uključivanje” znanstvenika u javne politike kao oblik *institucionalnog ignoriranja* ili kako navodi sudionik iz društvenih znanosti: „Nema dovoljno interesa od kreatora politika za implementiranje znanstvenih spoznaja (...) Naša struka, dakle društvenjaci, su u bitnome isključeni iz te priče.” (DR_DZ_1)

Pritom ističu nedostatak administrativne i tehničke podrške koji dodatno produbljuje osjećaj prepuštenosti. „Sve je bilo na meni, taj dio je bio jako težak (...) svaki račun sam morala proći ja sama (...) Nismo mi educirani financijski, a sve je bilo na meni kao da jesam educirana.” (GR_BMZ_1)

U nekim područjima prisutni su i politički pritisci i partikularni interesi koji podriju načelo meritokracije, kako primjećuje sudionica: „To su sitne zloupotrebe moći

da se nešto izbjegne ili napravi na svoju ruku (...) ali to nisu ljudi koji preuzimaju odgovornost.” (DR_BMZ_3)

Afektivno gledano, pomak od povjerenja prema kontroli proizvodi razočaranje, ali i prkos – potrebu da se „ipak radi po svom”. Taj emocionalni pejzaž utjelovljuje ono što Sigl, Felt i Fochler (2020.) nazivaju *erosion of enabling conditions* – gubitak kulturnih i emocionalnih resursa koji omogućuju da znanstvenici vjeruju u smisao svog rada.

4.3. Kvantifikacija vrijednosti i unutarnja evaluacija

U suvremenom znanstvenom radu evaluacijski mehanizmi ne funkcioniraju samo kao vanjski sustavi kontrole, već se internaliziraju, odnosno postaju kriteriji samoprocjene i izvori unutarnjeg pritiska. Sudionici svjedoče da se njihov osjećaj profesionalne vrijednosti sve više mjeri kroz metriku – broj objava, citata i projekata, čak i kada su svjesni da te mjere ne odražavaju stvarni doprinos znanju ili zajednici. „Scijentometrija i statistika o objavljivanju nas polako gura u pseudoznanost (...) Kao da smo zamijenili stvarnost s igranjem igrice,” (PE_DZ_1) primijetio je sudionik iz društvenih znanosti. „Prvo javnim novcem financiram svoje istraživanje i onda javnim novcem još plaćamo objavu članka (...) Takav sustav mi se čini namješten!” (ŠU_PZ_1) kaže sudionica iz društvenih znanosti. A iz prirodnih znanosti primjećuje: „Jedan kolega iz Amerike se htio zaposliti kod nas (...) u životopisu je istaknuo stručni članak za učitelje. Kod nas će vam reći da se to ništa ne broji.” (VI_PZ_1)

Ova iskustva potvrđuju ono što Williams (2022.) naziva *moralnim ekonomijama znanstvene vrijednosti*, odnosno sukob između intrinzičnih vrijednosti (znatiželja, istina, javno dobro) i ekstrinzične metrike (bodovi, citati, projekti). U društvenim znanostima sudionici primjećuju i epistemičke paradokse koje nalaze u osobnom osjećaju šire društvene odgovornosti: „Časopisi bi htjeli da ima više ekonometrije, ali po meni to nije bitno za temu. Nama je fokus da pokažemo da u Hrvatskoj postoji taj problem.” (VI_DZ_2)

Fenomenološki gledano, taj sukob proizvodi osjećaj tjeskobe, frustracije i moralne iscrpljenosti, ali i prkosni ponos: „Ipak radim ono što mislim da ima smisla.” U toj ambivalenciji prepoznajemo emocionalnu jezgru suvremene akademske odgovornosti.

4.4. Afektivna jezgra: moralni i egzistencijalni afekti

Afektivna dimenzija rada pokazala se ključnom za razumijevanje kako se odgovornost, pritisak i autonomija doživljavaju i svakodnevno pregovaraju. Emocije nisu „sporedni proizvodi” strukturnih uvjeta, nego konstitutivni elementi profesionalnog iskustva: kroz njih se institucionalni zahtjevi prevode u osobne osjećaje brige, ponosa, krivnje, frustracije i, povremeno, gubitka smisla.

Moralni afekti

Sudionici snažno internaliziraju odgovornost – prema doktorandima i timu, prema javnim sredstvima i prema instituciji – što prelazi formalni opis posla. Ta etička savjest proizvodi dvostruki učinak: mobilizira skrb, mentorstvo i dodatni rad (npr. „učiniti više od projekta” kako za tim i instituciju, tako i za društvo).

Kako navodi sudionica iz biomedicinskih znanosti: „A ono što je meni osobno najvažnije (...) su doktorandi (...) strašno mi je bitno da se ne osjećaju izgubljeni (...) oni su mi fokus.” (TR_BMZ_8). Također iz prirodnih znanosti: „Znala sam često reći studentima da su to novci poreznih obveznika (...) moramo vrlo odgovorno trošiti i vratiti znanje javnosti” (BV_PZ_3)

To međutim istodobno generira perfekcionizam, samoopterećenje i osjećaj da „sve moraju sami”, kako kaže sudionica iz biomedicine: „A pa to je velika odgovornost. Osjećam da sve moram sama. Od financija, rezultata, pisanja radova, izvješća...” (GR_BMZ_1)

Ti izrazi moralne predanosti pokazuju kako se znanstvena savjest internalizira do točke samoprijedora. Odgovornost, izvor etičkog smisla, postaje emocionalni teret, osjećaj da „nemaš pravo ne moći”.

Egzistencijalni afekti

Kumulacija uloga (istraživač, nastavnik, menadžer projekta, administrator) i stalni zahtjevi evaluacijskog režima dovode do umora, rezignacije i osjećaja apsurdna – „od znanstvenika se traži da je sve”. Posebno je izražen gubitak smisla oko objavljivanja i projekata, pri čemu se naglašava kvantifikacija umjesto sadržaja: „Traži se da budeš i *project manager* i financijski stručnjak i ekspert u teoriji (...) previše očekivanja za jednu osobu.” (DR_DZ_1). Ili kako navodi sudionica iz biomedicine: „Pitam se koja je korist (...) ‘ajmo napraviti što više radova, bez obzira ima li to smisla.’” (TR_BMZ_8)

Sudionici govore o umoru, rezignaciji i osjećaju apsurdna, ali i o trenucima ponosa koji vraćaju smisao: „Kad mi student kaže da je zbog mog kolegija upisao doktorat, to me drži mjesecima. To je ono zbog čega ovo ima smisla.” (GR_TZ_4)

Afektivni pejzaž potvrđuje da odgovornost nije samo racionalna, nego i emocionalna kategorija: ona mobilizira, ali i iscrpljuje; daje smisao, ali i stvara krivnju.

4.5. Održavanje smisla i mikrooblici otpora

Unatoč ograničavajućim strukturama, sudionici pronalaze načine da očuvaju smisao i integritet svoga rada. Ti mikrooblici otpora manifestiraju se u svakodnevnim praksama, u radu sa studentima, u suradničkim odnosima, u načinu na koji definiraju granice između „pravog istraživanja” i administrativnih obveza. „Kad je Faraday izmislio struju, svi su mu govorili: ‘Šta će to ikome?’ Fundamentalna istraživanja su važna (...) bez njih ćemo se vratiti u doba Faradaya,” (VI_PZ_1) navodi sudionik iz prirodnih znanosti. Druga sudionica također dodaje: „To što radimo ima smisla jedino ako pomogne studentima da se zapitaju (...) Možda to nije u tablicama, ali to je znanost.” (BV_PZ_2)

Upravo u tim praksama brige, mentorstva i zajedništva prepoznaje se refleksivna otpornost, način da se znanost i dalje živi kao poziv, a ne samo kao profesija.

4.6. Sažetak nalaza

Iskustva sudionika oblikuju trostruku napetost:

- (1) između unutarnje etike rada i vanjskih zahtjeva sustava
- (2) između potrebe za povjerenjem i mehanizama kontrole
- (3) između intrinzičnih vrijednosti i ekstrinzične metrike.

Fenomen „odgovornosti bez podrške” tako postaje emocionalno i moralno središte suvremene znanstvene svakodnevice, simptom erozije „poticajnih” struktura i preusmjerenja kriterija vrijednosti s epistemičkog i etičkog na evaluacijski i administrativni.

5. Rasprava: Odgovornost, autonomija i moralne ekonomije znanstvenog rada

U sljedećim koracima fenomenološke nalaze povezujemo sa širim konceptualnim okvirom. Središnja okosnica rasprave jest nalaz da se u hrvatskom kontekstu oblikuje režim odgovornosti bez podrške: odgovornost se povećava, a uvjeti za njezino ostvarivanje slabe, pri čemu se teret moralne brige i emocionalnog rada prebacuje na pojedince.

Stanzerova teza o „formalnoj autonomiji bez stvarne slobode“ (2022.) dobro zahvaća paradoks koji sudionici opisuju: nominalna sloboda izbora tema i metoda supostoji s metričkim usmjeravanjem i proceduralnim nadzorom. Ravnajući se prema pronađenom u istraživanju, svjedočimo pomaku od poticajnih prema ograničavajućim RES-ovima (Fochler i dr., 2016.). Povjerenje i profesionalna autonomija zamjenjuju se kontrolom, kvantifikacijom i individualizacijom odgovornosti. U tom sklopu javlja

se autonomija savjesti, unutarnji etički imperativ da se radi „ispravno“ i kada sustav to ne omogućuje.

Ta internalizacija odgovornosti ima dvostruk učinak. S jedne strane mobilizira brigu za studente, istraživačke timove i javno dobro, a s druge proizvodi emocionalno preopterećenje (iscrpljenost, krivnju, sumnju u smisao). Vrijednost rada se sve više mjeri prema vidljivosti i produktivnosti, a sve manje prema epistemološkom i društvenom smislu, što u našim podacima poprima oblik strukturirane krivnje: osjećaja da se sustav mora „nositi na vlastitim leđima“.

Nalazi ukazuju da pritisci evaluacijskog režima zahvaćaju samu jezgru profesionalnog identiteta. Sudionici opisuju „življeni kompromis“ između etike struke i mogućnosti sustava, pri čemu se autonomija sve češće održava unutarnjom samoregulacijom i „snalaženjem“, a ne institucionalnim okvirom. To stvara etičko otuđenje: nesklad između onoga što se drži ispravnim te onoga što sustav priznaje i nagrađuje.

Istodobno se javlja relacijska dimenzija autonomije. Umjesto autonomije shvaćene kao izoliranost i individualna samodostatnost, sudionici je ostvaruju kroz odnose: mentorstvo, suradnju, pedagoški rad i društveno uključivanje. Te prakse ne brišu granice sustava, već ih preispituju iznutra i stvaraju mikroprostore smisla unatoč metričkoj racionalnosti.

U opisanom kontekstu uspostavlja se emocionalni režim rada u kojem se afektivni resursi (briga, ustrajnost, savjesnost) troše kako bi se nadomjestio deficit institucionalne podrške. U skladu s Ryan-Flood i Gill (2010.), afektivna asimetrija između ulaganja i priznanja proizvodi umor te moralnu tjeskobu, ali i upornu odanost znanstvenom idealu. U tom smislu „emocionalna ekonomija“ postaje i etička ekonomija: vrijednost se potvrđuje iznutra (održavanjem smisla i integriteta), a ne izvana (mjerama i nagradama). To je blisko koncepciji onog što bismo mogli nazvati situiranom odgovornošću (Brajdić Vuković i Tranfić, 2025.), osjetljivost znanstvenika na kontekst njihova istraživanja, na odnose s drugima, studentima, doktorandima i znanstvenicima i osjetljivost za javno dobro, ali bez sustavnog oslonca.

Iako ovo istraživanje nije bilo usmjereno na sustavnu usporedbu disciplina, u fenomenološkoj analizi pojavile su se određene varijacije iskustava povezane s disciplinarnim kontekstima. Te razlike ne interpretiramo kao čvrste tipologije, već kao interpretativne obrasce koji dodatno osvijetljavaju kako se evaluacijski zahtjevi i odgovornost bez podrške artikuliraju unutar različitih epistemičkih kultura.

U prirodnim i biomedicinskim znanostima naglasak na kvantificiranoj izvrsnosti, međunarodnoj vidljivosti i projektnom financiranju pojačava osjećaj ubrzanja i izvedbenog pritiska, često uz manjak administrativne i infrastrukturne potpore. U društvenim

i humanističkim znanostima sudionici češće opisuju iskustva simboličke marginalizacije i epistemičke neusklađenosti kriterija vrednovanja s ciljevima njihova rada, dok se u tehničkim znanostima odgovornost češće pregovara kroz odnos s industrijom i primjenjivost, uz slične napetosti između autonomije i evaluacijskih procedura.

Unatoč tim varijacijama iskustva sudionika konvergiraju u zajedničkom obrascu: odgovornost se individualizira, dok se institucionalna i kolegijalna podrška percipira kao nedostatna, neovisno o disciplinarnom kontekstu. Upravo ta konvergencija, a ne razlike među disciplinama, predstavlja središnji analitički nalaz ovog rada.

Müller i De Rijcke (2017.) opisuju „razmišljanje s indikatorima/uključujući indikatore” (engl. *thinking with indicators*), situaciju u kojoj indikatori iz mjernih alata prerastaju u uređaje mišljenja. Naši nalazi potvrđuju tu transformaciju koju karakterizira sužavanje epistemičkih prostora uslijed evaluacijske racionalnosti na ono što je mjerljivo i financijski isplativo dok znatiželja, rizik i društvena relevantnost gube status legitimnih ciljeva. Posljedica je epistemičko osiromašivanje i daljnje narušavanje autonomije: ne samo da nedostaje podrška, nego se mijenja sam pojam vrijednog znanja. Normativni ulog ovdje je visok: evaluacija ne „samo“ da mjeri nego i usmjerava; ne „samo“ da rangira nego i upravlja iznutra oblikujući prioritete, metode i horizonte smisla.

Ukupno možemo zaključiti da sustav koji istodobno zahtijeva i onemogućuje odgovornost proizvodi granični fenomen: odgovornost bez podrške kao dijagnostičku oznaku moralne ekonomije ograničenih struktura. Posljedični rascjep između etike struke i metričke racionalnosti nije tek resursni problem, već egzistencijalno-epistemičko pitanje: pod kojim uvjetima znanost može održati vlastite kriterije istine i javnog dobra?

Sve navedeno ima sljedeće implikacije/prijedloge za politiku i praksu. Potreban je pomak s individualne na institucionalnu odgovornost: administrativno rasterećenje istraživača (profesionalizacija projektne i financijske administracije); ugradnja „vrijednosti brige“ (mentorstvo, timski rad, zajednički doprinosi) u formalne kriterije. Također, valja provesti pluralizaciju repertoara vrednovanja: uz bibliometriju sustavno vrednovati društveni doprinos, pedagoški rad, popularizaciju i rezultate/ishode politika (uz jasne standarde i dokaze). Sljedeća je zaštita epistemičke raznolikosti: naglasak na rizična, dugoročna i osnovna istraživanja, uz evaluaciju prilagođenu disciplinarnim kulturama. Također, uspostavljanje i ojačavanje kanala povjerenja i dijaloga: trajnih foruma znanstvena zajednica – donositelji politika; obveza povratne sprege pri reformama kriterija.

Treba primijetiti da tako predložene mjere ne ukidaju evaluaciju; one je iznova podešavaju prema poticajnim strukturama u kojima se odgovornost individualizira, a ne dijeli institucionalno i kolegijalno.

Recimo na kraju rasprave ponešto i o ograničenjima i doprinosu ovog rada. Ovaj je rad namjerno kvalitativan i fenomenološki: ne pretendira na statističku reprezentativnost, nego na dubinsko razumijevanje konteksta. Analiza se temelji na 24 slučaja odabrana temeljem maksimalne varijacije i postignute saturacije. Time je produbljena idiografska interpretacija uz svjesno ograničenje širine; analitička prenosivost (engl. *transferability*) osigurana je bogatim opisima i tzv. *audit trailom* (tablice kodova, memo, kriteriji zaustavljanja). Uzorak je odabran zbog širine disciplina i karijernih pozicija, no u kontekstu ograničenja treba reći da je moguće da su pojedina polja u okviru disciplina previše zastupljena ili podzastupljena te da postoji učinak samoselekcije onih koji su spremniji artikulirati svoje iskustvo. Osim toga, oslanjamo se na narativno-iskustvene podatke iz intervjua, bez sustavne triangulacije s administrativnim evidencijama, bibliometrijom ili etnografskim opažanjima, što ograničava provjeru raskoraka između propisanih procedura i doživljene prakse. Također, svjesni smo da je istraživanje provedeno u trenutku regulatornih promjena (programski ugovori, prijedlog nacionalnih kriterija), dakle na „pokretnom terenu“. Ipak, indikacije idu prema daljnjem jačanju ograničavajućih obilježja, što vjerojatno pojačava ovdje opisane obrasce.

Unatoč tim ograničenjima rad nudi nekoliko jasnih dodanih vrijednosti. Prvo, konceptualno uvodi i argumentira pojam odgovornosti bez podrške kao dijagnostičku oznaku moralne ekonomije suvremene znanosti: kategoriju koja povezuje evaluacijske režime s afektivnim konfiguracijama rada (brigom, krivnjom, iscrpljenošću, ali i ponosom i otpornošću). Drugo, teorijski spaja tri ključne teorijske perspektive: Whitleyjeve RES-ove (jake/slabe), poticajne/ograničavajuće okvire (Fochler i sur., 2016.) i rasprave o moralnim ekonomijama znanosti (Daston, 1995.; Williams, 2022.), s pojmom epistemičkih življenih prostora (Felt, 2009.), čime premošćuje makropolitike i mikroiskustva. Treće, empirijski donosi fenomenološki uvid u hrvatsku svakodnevicu: kako se metrika i administracija prevode u afektivnu logiku rada i kako iz nje izrastaju mikrooblici otpora (mentorstvo, suradnja, pedagoški odnos, očuvanje znatiželje). Četvrto, iscertava disciplinarne profile pritisaka koji mogu poslužiti za ciljane institucionalne intervencije. I peto, nudi operativne smjerove novog podešavanja sustava: pluralizaciju vrednovanja, institucionalizaciju brige i administrativno rasterećenje te uvođenje stabilnih kanala povjerenja i dijaloga koji pomiču teret odgovornosti s pojedinca prema sustavu.

6. Zaključak: Granice sustava i mogućnosti obnove odgovornosti

U istraživanju smo se vodili pitanjem kako znanstvenice i znanstvenici u hrvatskom akademskom kontekstu doživljavaju i artikuliraju profesionalnu i društvenu odgovornost u odnosu na institucionalnu i kolegijalnu podršku te koje se moralne, afektivne i epistemičke napetosti pritom pojavljuju. Studija je pokazala da se u hrvatskoj akademskoj svakodnevici oblikuje paradoksalni režim u kojem je odgovornost visoka, a podrška niska. U takvom okviru odgovornost bez podrške djeluje kao analitički ključ:

koncentrira napetosti između metričke učinkovitosti i epistemološkog/etičkog smisla, između upravljanja i autonomije.

Kroz optiku Whitleyjevih jakih/slabih RES-ova, sustav se konfigurira kao administrativno centraliziran i standardiziran, ali operativno slab u pogledu podržavajućih uvjeta odgovornog znanstvenog rada. Fochler i sur. (2016.) pomažu razaznati da je riječ o ograničavajućim strukturama: one održavaju načelnu retoriku odgovornosti, ali *de facto* reduciraju vrijeme, resurse i povjerenje nužne za njezino ostvarivanje. Williams (2022.) i Müller i De Rijcke (2017.) pokazuju da to nije samo organizacijski pomak nego i promjena moralnih i epistemičkih režima: vrijednost se mjeri brojevima, a znanje i briga sve teže stanu u te brojeve.

Unatoč tome nalazi razotkrivaju refleksivnu autonomiju koja preživljava u mikropraksama: mentorstvo, suradnja, pedagoški odnos, temeljna istraživačka znatiželja. To nije sentimentalni ostatak „stare“ akademije, nego resurs za obnovu: pokazuje kako se smisao i odgovornost mogu održavati i kada institucionalni okvir zakaže.

Rad doprinosi dvostruko: empirijski i konceptualno. Empirijski jer nudi fenomenološki uvid u to kako se politike evaluacije prevode u afektivne i moralne konfiguracije rada, a konceptualno jer uvodi i argumentira „odgovornost bez podrške“ kao dijagnostičku kategoriju moralne ekonomije suvremene znanosti u kojoj metrika i individualizirana kompeticija preoblikuju norme pravednosti, uzajamnosti i odgovornosti. Time otvara prostor za raspravu ne o tome je li evaluacija potrebna, nego kakva evaluacija proizvodi uvjete u kojima odgovornost nije individualizirana, nego kolektivno omogućena i podržana.

Zaključno, obnova povjerenja između znanosti, akademskih institucija i društva neće doći s novim slojem evaluacijske metrike istih ili sličnih karakteristika, nego s pluralnim kriterijima vrijednosti, institucionaliziranom brigom i stvarnim, a ne deklarativnim dijalogom s akademskom zajednicom. Ako se takva promjena ostvari, odgovornost će prestati biti individualizirani teret te postati zajednička arhitektura u kojoj znanost ponovno može disati i misliti izvan granica pukog mjerenja.

Literatura

1. Akademski.hr. Sveučilište u Zagrebu odbacilo prijedlog nacionalnih kriterija u cijelosti. Pregledano 10. lipnja 2025. (<https://www.akademski.hr/sveuciliste-u-zagrebu-odbacilo-prijedlog-nacionalnih-kriterija-u-cijelosti/>)
2. Archer, L. (2008). The new neoliberal subjects? Young/er academics' constructions of professional identity. *Journal of Education Policy*, 23 (3): 265-285. <https://doi.org/10.1080/02680930701754047>
3. Balaban, C. and De Jong, S. (2023). Academic identity at the intersection of global scientific communities and national science policies: societal impact in the UK and Netherlands. *Studies in Higher Education*, 48 (6): 941-962. DOI:10.1080/03075079.2023.2195424
4. Billot, J. (2010). The imagined and the real: Identifying the tensions for academic identity. *Higher Education Research & Development*, 29 (6): 709-721.
5. Brajdić Vuković, M. (2026) Erosion of Identity in the Academia in the Context of Its Social Role and Responsibility (rad je u recenzentskom postupku).
6. Brajdić Vuković, M. and Tranfić, I. (2025). Anticipation, ethics, and responsibility as cognitive and epistemological foundations of disciplines, in: Getzinger, G.; Jahrbacher, M. and Prunč Roman, L. (Ur.). *Knjižica sažetaka. // 23rd STS Conference Graz 2025 "Critical Issues in Science, Technology and Society Studies"*, 5 – 7 svibnja 2025. Graz: Verlag der Technischen Universität.
7. Brajdić Vuković, M. (2024). Collision of profession, politics, and the public: Biomedical and healthcare professionals' perspective on the crisis induced by the COVID-19 pandemic. *Politička misao: časopis za politologiju*, 61 (1): 90-115.
8. Brajdić Vuković, M.; Vignjević Korotaj, B. and Čulum Ilić, B. (2020). STEM colonization: Applying hard sciences' socio-organizational patterns and evaluation procedures to the soft sciences in Croatia. *European Journal of Education*, 55 (4): 542-559.
9. Drori, G. S.; Meyer, J. W.; Ramirez, O. F.; Schofer, E. (2003). *Science in the Modern World Polity: Institutionalisation and Globalisation*. Stanford: Stanford University Press.
10. Daston, L. (1995). The moral economy of science. *Osiris*, 10: 2-24.
11. Fanghanel, J. (2012). *Being an academic today*. London: Routledge.
12. Felt, U. (2009). Knowing and living in academic research, in: Felt, U. (Ed.). *Knowing and Living in Academic Research. Convergence and Heterogeneity in Research Cultures in the European Context*. Institute of Sociology of the Academy of Sciences of the Czech Republic.
13. Finlay, L. (2011). *Phenomenology for Therapists: Researching the Lived World*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell Publishing.
14. Fochler, M.; Felt, U. and Müller, R. (2016). Unsustainable growth, hyper-competition, and worth in life science research: Narrowing evaluative repertoires in doctoral and postdoctoral scientists' work and lives. *Minerva*, 54 (2): 175-200. <https://doi.org/10.1007/s11024-016-9292-y>

15. Giorgi, A. (2009). *The Descriptive Phenomenological Method in Psychology*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press.
16. Hall, R. (2018). *The alienated academic*. Dordrecht, NL: Springer International Publishing.
17. Kvale, S. and Brinkmann S. (2009). *InterViews: Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
18. Langfeldt, L.; Nedeva, M.; Sörlin, S.; Thomas, D. A. (2020). Co-existing notions of research quality: A framework to study context-specific understandings of good research. *Minerva*, 58 (1): 115-137.
19. Leisyte, L. (2015). Changing academic identities in the context of a managerial university- Bridging the duality between professions and organizations: Evidence from the US and Europe, in: Cummings, W. K. and Teichler, U. (Eds.). *The relevance of academic work in comparative perspective* Dordrecht, NL: Springer International Publishing.
20. Lohse, S. i Canali, S. (2021) Follow *the* science? On the marginal role of the social sciences in the COVID-19 pandemic. *European Journal for Philosophy of Science*, 11: 99. <https://doi.org/10.1007/s13194-021-00416-y>
21. Müller, R. and De Rijcke, S. (2017). Thinking with indicators: Exploring the epistemic impacts of academic performance indicators in the life sciences. *Research Evaluation*, 26 (3): 157-168. <https://doi.org/10.1093/reseval/rvx023>
22. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (2023). *Ministarstvo znanosti i obrazovanja potpisalo prvih 14 programskih ugovora s javnim znanstvenim institutima i javnim veleučilištima*. Pregledano 12. listopada 2025. (<https://mzom.gov.hr/vijesti/ministarstvo-znanosti-i-obrazovanja-potpisalo-prvih-14-programskih-ugovora-s-javnim-znanstvenim-institutima-i-javnim-veleucilistima/5902>)
23. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih (2025). *Potpisano prvih pet programskih ugovora s javnim sveučilištima u vrijednosti od 639,15 milijuna eura*. Pregledano 12. listopada 2025. (<https://mzom.gov.hr/vijesti/potpisano-prvih-pet-programskih-ugovora-s-javnim-sveucilistima-u-vrijednosti-od-639-15-milijuna-eura/7278>)
24. Nacionalno sveučilišno znanstveno vijeće za obrazovanje (NSZVO). (2025). *Očitovanje na Prijedlog nacionalnih sveučilišnih, znanstvenih i umjetničkih kriterija za izbor u znanstvena i znanstveno-nastavna zvanja*. Pregledano 12. listopada 2025. (<https://www.nsz.hr/pravo-i-propisi/e-savjetovanja/ocitovanje-nszvo-na-prijedlog-nacionalnih-sveucilisnih-znanstvenih-i-umjetnickih-kriterija/>)
25. O'Brien, B. C.; Harris, I. B.; Beckman, T. J.; Reed, D. A.; Cook, D. A. (2014). Standards for reporting qualitative research: A synthesis of recommendations. *Academic Medicine*, 89 (9): 1245-1251. <https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000000388>
26. Rektorski zbor Republike Hrvatske. (2025). *Priopćenje o prijedlogu nacionalnih kriterija za izbor u znanstvena i znanstveno-nastavna zvanja*. Pregledano 12. listopada 2025. (<https://www.rektorski-zbor.hr/vijesti/article/rektorski-zbor-reagirao-na-prijedlog-nacionalnih-kriterija/>)

27. Rhoades, G. (2007). The Study of the Academic Profession, in: Gumpert, P. J. (Ed.). *Sociology of Higher Education: Contributions and their Contexts*. Baltimore: John Hopkins University Press.
28. Ryan-Flood, R. i Gill, R. (2010). Breaking the silence: The hidden injuries of neo-liberal academia, in: Ryan-Flood, R. and Gill, R. (Eds.): *Secrecy and silence in the research process: Feminist reflections*. London & New York: Routledge.
29. Seidman, I. (2006). *Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences*. New York: Teachers College Press.
30. Sigl, L.; Felt, U. and Fochler, M. (2020). "I am Primarily Paid for Publishing..." The Researcher's Dilemma: Results from a Large-Scale Study on Publishing and Research Practices in the Life Sciences. *Science and Engineering Ethics*, 26: 2763-2794.
31. Smith, C. and Boyd, P. (2012). Becoming an academic: The reconstruction of identity by recently appointed lecturers in nursing, midwifery and the allied health professions. *Innovations in Education and Teaching International*, 49 (1): 63-72.
32. Smith, J. A.; Larkin, M. and Flowers, P. (2021). *Interpretative phenomenological analysis: Theory, method and research*. London: Sage.
33. Srednja.hr. (2025). *Pročitajte svih 2.500 komentara na nove kriterije za napredovanje profesora: javili se brojni fakulteti*. Pregledano 15. svibnja 2025. (<https://www.srednja.hr/faks/procitajte-svih-2-500-komentara-na-nove-kriterije-za-napredovanje-profesora-javili-se-brojni-fakulteti/>)
34. Stanzer, D. (2023). *Mjerenje hrvatske znanosti 2022*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo.
35. Tong, A., Sainsbury, P. and Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): A 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care*, 19 (6): 349-357. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>
36. Valiveronen, E. (2021). Mediatisation of Science and the Rise of Promotional Culture, in: Bucchi, M. and Trench, B. (Eds.). *Routledge Handbook of Public Communication of Science and Technology*. London: Routledge.
37. Van Manen, M. (1997). *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315421056>
38. Watermeyer, R. (2016). Public intellectuals vs. new public management: the defeat of public engagement in higher education. *Studies in Higher Education*, 41 (12): 2271-2285. DOI: [10.1080/03075079.2015.1034261](https://doi.org/10.1080/03075079.2015.1034261)
39. Whitley, R. (2007). Changing governance of the public sciences: The advent of research evaluation systems, in: Whitley, R. and Gläser, J. (Eds.). *The Changing Governance of the Sciences*. Springer.
40. Williams, K. (2022). What counts: Making sense of metrics of research value. *Science and Public Policy*, 49 (3): 518-531.

41. Winter, R. (2009). Academic manager or managed academic? Academic identity schisms in higher education. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 31 (2): 121-131. <https://doi.org/10.1080/13600800902825835>

42. Wróblewska, M. N. (2021). Research impact evaluation and academic discourse. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8 (1): 1-12. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00727-8>

43. Whitsed, C.; Girardi, A.; Williams, J. P.; Fitzgerald, S. (2024). Where has the joy gone? A qualitative exploration of academic university work during crisis and change. *Higher Education Research & Development*, 43 (7): 1632-1646. <https://doi.org/10.1080/07294360.2024.2339836>

Dodatak, tematska tablica:

NADTEMA	PRITISCI NA ZNANSTVENIKE				
TEMA	PRITISAK KOMODIFIKACIJE	PRITISAK KVANTIFIKACIJE	PRITISAK BIROKRATIZACIJE	POLITIČKI PRITISCI I REPRESIJA	PRITISCI NA PRIMJENJIVE I TRŽIŠNE PROJEKTE
CJELINE KODOVA (PODTEME)	Komodifikacija znanosti	Hiperprodukcija radova	Birokratizacija istraživanja kroz projekte	Nepovjerenje prema znanstvenicima	Favoriziranje primjenjivih projekata
	Komercijalizacija objavljivanja	Kvantifikacija evaluacije znanstvenika	Birokratizirana evaluacija znanstvenika	Neetično upravljanje i partikularni interesi	Pritisak na suradnju s tržištem/ industrijom
	Privatizacija javnih sredstava	Fokus na kvantiteti narušava kvalitetu	Preopterećenje administrativnim obvezama	Regresivna politika koči napredak znanosti	Pritisak na bavljenje popularnim/ atraktivnim temama
	Komercijalizacija ugrožava kvalitetu znanosti	Epistemička dominacija kvantitativnih metoda	Birokratizacija financijske potpore	Politički pritisak na autoritet znanstvenika	
		Sciјentometrija ne mјeri društvenu korist			

NADTEMA	NEDOSTACI I PREPREKE				
TEMA	ISKLUČENOST IZ JAVNIH POLITIKA	NEDOSTATAK INSTITUCIONALNE POTPORE	NEADEKVATNA EVALUACIJA	IZOSTANAK POTPORE ZA DISEMINACIJU	IZOSTANAK POTPORE ŽENAMA
CJELINE KODOVA (PODTEME)	Površno i nesustavno uključivanje znanstvenika	Nedostatak finansijskih sredstava i ovisnost o projektima	Formalizirani sustav koji ne vrednuje izvrsnost	Sustav ne vrednuje diseminaciju i popularizaciju	Neosjetljivost sustava na rodne razlike
	Zanemarivanje preporuka znanstvenika	Nedostatak administrativne podrške institucija	Evaluacija ne vrednuje društveni doprinos	Mediji neadekvatno prenose znanstvene spoznaje	Izostanak prilagodbe kriterija napredovanja za žene/majke
	Zlorabljenje i krivo interpretiranje znanstvene spoznaje	Nedostatak tehničke i logističke potpore	Evaluacija ne vrednuje rad u nastavi	Sustav ne pruža obuku i edukaciju za diseminaciju i popularizaciju	
	Erozija autoriteta i javnog povjerenja u znanost		Neizvjesnost zbog čestih promjena kriterija napredovanja		

Responsibility Without Support: A Phenomenological Inquiry into the Croatian Academic System

Marija Brajdić Vuković

Institute for Social Research in Zagreb, Croatia

e-mail: marija@idi.hr

Ivan Tranfić

Institute for Social Research in Zagreb, Croatia

e-mail: ivan.tranfi@gmail.com

Marita Grubišić-Čabo

The Productive Company Inc., Zagreb, Croatia

e-mail: marita.grubisiccabo@gmail.com

Abstract

This paper examines the paradox of “responsibility without support” in contemporary Croatian academia: researchers are increasingly required to demonstrate transparency, measurability, and social impact, while the collegial and institutional conditions that would enable such responsibility are simultaneously eroding. The theoretical framework connects Whitley’s typology of “strong” and “weak” research evaluation systems with the distinction between enabling and constraining structures of academic work, as well as debates on plural regimes of valuation and epistemic living spaces. Empirically, the study is based on a phenomenological interpretation of 24 in-depth interviews with researchers from the natural, technical, social, and biomedical sciences. The findings point to a threefold tension: (1) between the inner ethics of scientific work and external evaluative demands, (2) between the need for trust and logic of surveillance, and (3) between intrinsic scientific values and extrinsic metrics. Responsibility is internalized as a moral imperative accompanied by a pronounced emotional cost—guilt, exhaustion, and ambivalence—yet it simultaneously gives rise to micro-practices of resilience, such as mentorship, pedagogical relations, collaboration, and the cultivation of curiosity. The paper makes three main contributions: it conceptualizes responsibility without support as a diagnostic category within the moral economy of science; it connects macro-level evaluation policies with micro-level experiences through the concept of epistemic living spaces; and, based on the interpretation of the findings, it discusses implications for the recalibration of research evaluation systems, including the pluralization of criteria, administrative relief, the institutionalization of care, and the development of stable channels of dialogue. While the study is limited by its qualitative, interpretative design and the specificity of the current reform context, it offers high analytical transferability, with patterns that are recognizable across other “strong” evaluation regimes.

Key words: academic responsibility, research evaluation regimes, evaluation pressures, moral economy of science, phenomenological analysis.